

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд

от доц. д-р Милена Цветкова

Тема на дисертационния труд: УПРАВЛЕНИЕ НА МАСОВИТЕ ВЪЗПРИЯТИЯ, ИДЕОЛОГИЧЕСКИ ВЯРВАНИЯ И ЦЕННОСТИ ЧРЕЗ СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ 2010–2017 г.

За придобиване на образователна и научна степен “доктор“ по научното направление 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Убеждаваща комуникация)

Автор на дисертационния труд: Бояна Валентинова Колева

Научен ръководител: проф. д-р Чавдар Христов

Основание за представяне на рецензията: Член на научното жури за публичната защита на дисертационния труд, съгласно Заповед №РД 38-13/10.01.2020 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Представеният за публична защита дисертационен труд е оригинално авторско произведение на Бояна Валентинова Колева, създадено в рамките на редовна докторантура към катедра „Комуникация и аудиовизуална продукция“ във Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“ по научната дисциплина „Убеждаваща комуникация“ и под научното ръководство на титуляра на това научноизследователско поле в Университета проф. д-р Чавдар Христов.

Проблемът, с който се е ангажирала дисертантката – механизмът на насилствения екстремизъм и идеологическото „обладаване“ на онлайн потребители и радикализирани граждани от ислямистки терористични групировки, е все още нерешен в световен мащаб и сякаш плаши дори екипите на големи изследователски центрове с неуловимостта си. Това е достатъчно основание още в началото да заявя своята висока оценка на завършения труд, предложен за защита.

Параметри на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд съответства на световните стандарти. Организирана е прецизно в три глави, увод, заключение, библиография и приложения.

Общият обем на труда е 262 страници, от които 232 страници основен текст, 19 страници с библиография и 11 страници с приложения. Библиографията съдържа 209 източника, от които само 28 са на български език. Съставена е коректно, макар че самите библиографски описания на източниците са форматираны във вид, несъгласуван с предприятия в текста метод на цитиране с номерирани бележки под линия, съответстващ на номерационните цитатни стилове и на международния стандарт за библиографско цитиране ISO 690:2011.

1. Актуалност и значимост на разработвания в дисертационния труд проблем

Политическата наука от десетилетия развива концепцията за „символната политика” (на Мъри Еделман) и разчита на бихейвиористкия подход, за да разгадае реалния механизъм на управление на масовите възприятия в желаната политическа посока. Настоящият дисертационен труд „Управление на масовите възприятия, идеологически вярвания и ценности чрез социалните мрежи 2010–2017 г.” е важно усилие в тази посока, но залага на комуникационния подход и на теорията на убеждаващата комуникация.

Този труд се появява твърде навреме, в контекста на два актуални международни документа – „Плана за действие от Рабат” за забрана на пропагандата на национална, расова или религиозна омраза на Службата на Върховния комисар на ООН по правата на човека¹ (от 2012 г.) и „Призив за действие от Квебек”² („Appel de Quebec”) за мащабни мерки за борба с насилствения екстремизъм. В последния анализ на ЮНЕСКО по този въпрос „Младите и насилствения екстремизъм в социалните медии”³ се споделя с отчаяние, че широкото използване на социалните мрежи от насилствени радикални групи, в частност „Ислямска държава” (ISIS или ИДИЛ), започна още от 2010 г. като „вербуването” на нови членове се осъществява чрез онлайн игри, пропагандни видео клипове в YouTube и призови за купуване на оръжие във Facebook. Но изследванията започнаха твърде късно и като цяло имат описателен характер (т.нар.

¹ Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence, Conclusions and recommendations emanating from the four regional expert workshops organised by OHCHR, 2011. Adopted by experts in Rabat, Morocco, 5 October 2012. http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf

² Québec's Call for Action: Internet and the Radicalization of Youth. UNESCO General Conference, 39th, 2017. 3 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259837>

³ Youth and Violent Extremism on Social Media: Mapping the Research. Paris: UNESCO, 2017. 81 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260382>

сива литература, статии в пресата или полунанучни текстове). Новите изследвания показват недостиг на данни за ролята на интернет в изявите на тероризма и радикализма. Отсъстват знания, които да подсигурят разработване на научно обоснована политика за предотвратяване и противодействие на това явление. С този доклад ЮНЕСКО инициира периодичните анализи на публикации и техния контент анализ.

За разлика от насърчаваните от ЮНЕСКО изследвания на текстови съобщения и публикации, трудът на Бояна Колева е фокусиран върху „безбуквените“ комуникации – проверява хипотезата за наличие на ефективен видео фрейминг, който помага на радикалния ислямизъм и екстремизъм в управлението на масовите възприятия посредством социалните онлайн мрежи. И това според мен е правилната посока. През годините, след ескалацията на терористичните атаки в Европа, назряваше експертният консенсус, че е задължително да се възобнови глобалното изучаване на визуалната пропаганда и по-специално да се търси инструментариумът на фрейминга⁴, използван от терористичните групировки за повишаване на убедителността на съобщенията. Както е известно, фреймингът е способност на пропагандистите да влияят върху разбирането на аудиторията за даден проблем само чрез дирижиране на начина, по който им е представен този проблем. Фреймът може да играе фатална роля в активирането на невидими и мълчаливи маси и да увлича към конкретна идеология.

Едва през миналата 2019 г. се появи емпирично изследване, аналогично на представеното в настоящата дисертация – интересуващо се само от визуалните послания, публикувани на официалните Facebook страници на президента на Сирия Башар ал-Асад и сирийските опозиционни сили от периода 2013–2014 г.⁵ Изследван е видео клип на „Ислямска държава“ (ISIS или ИДИЛ) от 2014 г., на който е записано обезглавяването на европейски граждани, който привлича вниманието и на Бояна Колева. В публикацията от 2019 г. се доказва, че подобни видео публикации се използват биполарно – за внушаване както на „благоговение и уважение“, така и на „страх пред мощта на организацията“ и се усъвършенстват като универсално средство за максимизиране на желаните ефекти, за провокиране на емоции, необходими за

⁴ От „фрейм“ (англ. frame – рамка) – контекст на разглеждане на някакъв обект, с чиято помощ може да се изменят нюансите на възприятията за този обект.

⁵ Seo, Hyunjin and Husain Ebrahim. Visual propaganda on Facebook: A comparative analysis of Syrian conflicts. In: Media, War & Conflict, 2016, Vol. 9, No 3, pp. 1–25. DOI: 10.1177/1750635216661648

убеждаването. Авторите на тази публикация откриха пътя за нови изследвания на визуалните ефекти (visuals) като най-важния компонент на пропагандния фрейминг. Интересното за нас е, че Бояна Колева успява преди тях да докаже, че именно чрез визуални публикации екстремистите могат да управляват начина, по който хората възприемат света и, следователно, да ги индоктринират с определени нагласи и вярвания.

2. Степен на проникване в проблема и оценка за състоянието на решаването му към настоящия момент

Научната рефлексия на авторката Бояна Колева правилно ѝ подсказва, че неразбирането на механиката на визуалната пропаганда на религиозен екстремизъм в социалните онлайн мрежи се дължи на липсата на критични изследвания на визуалните влияния, които ИДИЛ и Арабска пролет използват. „Само технологията не е достатъчна, за да привлече симпатизанти, бойци и последователи – пише авторката. – Академичната сфера се фокусираха върху онлайн уменията на екстремистки организации, като са проведени проучвания на възможностите им онлайн. Самото присъствие обаче не привлича повече от 30 000 чужденци и безброй симпатизанти. ИДИЛ инвестира значително време и усилия в разработването на пропагандни визуализации като видеоклипове, снимки, инфографики и графични изображения. Трябва да се обърне повече внимание на посланията, които те внасят в тези пропагандни елементи”, убедена е дисертантката, защото, „стратегическите наративни техники и послания ще продължат да се ползват не само от ИДИЛ, а и от следващи екстремистки групировки.” (с. 2-3)

3. Методика на изследването

За солидната методологична подготовка на Бояна Колева свидетелства прецизното отношение към дефиниране на понятийния апарат на изследването ѝ. Успехът на анализа и неопровержимостта на изводите са заложени още в началото на глава 1, където извежда точни определения за ключовите си понятия „масово възприятие”, „идеологически вярвания”, „ценности”, „идеологически стереотипи” и разликата между „пропаганда” и „убеждаващо въздействие”.

Методиката на изследването е добре изведена там, където би трябвало да се направи това – в предговора (тук озаглавен „Увод“) на дисертационния труд. Правилно е очертан използваният методологичен инструментариум за постигане на интердисциплинарност, само част от който са проведените няколко теренни проучвания, изследване на случаи, медиен мониторинг и контент анализ на визуални публикации. Силно впечатление прави методическата рамка на изследването (с. 5-13), в която са проектирани параметрите на мащабните и трудоемки емпирични проучвания. Този корпус от обяснения на входа на изследването винаги е бил особено важен, за да се елиминират съмненията в описателност или обзорност и да се предпостави научноизследователския характер на текста.

Добро впечатление правят два детайла от писмената култура на авторката: 1) умее да извлича ключови термини и постановки от големи масиви с документи и 2) неотклонно спазва изискването да приключва всяка глава от изследването си със синтез, междинна рекапитулация и логично експлициран преход към следващата фаза от текста си.

4. Кратка аналитична характеристика на естеството и достоверността на материала, върху който се градят приносите на дисертационния труд

Като реакция на своя явен социален ангажимент докторантката ни предоставя едно притежаващо високи теоретични и приложни достойнства научно изследване.

Предметът на изследователския интерес е добре очертан – процесите „Арабска пролет“ и възходът на ИДИЛ в контекста на възхода на социалните мрежи Facebook и YouTube в периода 2010–2017 г. За положителния резултат от дисертационния проект допринася правилно избрания интердисциплинарен подход: съчетава теоретичен и методологичен ресурс от областта на социалната психология и теорията на комуникациите и интегрира релевантните на научния проблем класически методи като контент анализ на визуални публикации в социалните мрежи и поредица от изследвания на случаи (case-study) в знакови за периода 2010-2017 г. събития.

Целта на дисертационния труд е формулирана мащабно и със залог за откривателство: да изведе съществуващи модели за управление на масови възприятия,

идеологически вярвания и ценности чрез визуални средства за въздействие в социалните мрежи.

За изпълнението на тази цел са поставени пет обмислени и логично произтичащи една от друга задачи (с. 4), чието изпълнение е разпределено в алгоритъм от три стъпки – една теоретична глава и две емпирични. По този начин темата за похватите за управление на масовите възприятия и нагласи на терена на социалните мрежи чрез влиятелните машини на екстремистки групировки е разгърната в три достатъчно съдържателни и дедуктивно обвързани аспекта, напълно съгласувани с поставената цел и изведените от нея задачи.

Правилността на наблюденията и изводите е подготвена от релевантния избор на фундаменталните и най-актуалните теоретични концепции за когнитивното въздействие на визуалния медиум и неговата роля за промяна на нагласите до степен на цялостна промяна в поведението на индивида или групата (на J. Meyers-Levy, L. A. Peracchio, B. Mullen и др.) и концепцията за имплицитното визуално влияние и т.нар. онлайн визуална пропаганда (на S. Norris, A. Salem, M. Pfau и др.).

5. Основни научни и научно-приложни приноси в дисертационния труд (същност и характер)

Докторантката е формулирала претенции за пет приноса, без да ги категоризира на теоретични, методологични или научно-приложни. Принципно приемам заявките за приносите, с препоръката т.нар. модели да се преброяват по-внимателно. Съгласно общонаучните дефиниции за „модел” като генерален и универсален конструкт или схема и за „моделирането” като общонаучна абстрактна операция за пренос, екстраполация и стандартизация, в настоящото емпирично изследване по-скоро е разкрит само един модел на визуална пропаганда в социалните онлайн мрежи (или на управление на масовите възприятия с видео съдържание), който е уловен в три негови диверсификации или деривати.

От собствена позиция обаче ще открия четири категорични приноса на дисертационния труд.

1) Хипотезата на труда е изведена чрез ясен мисловен конструкт, в който личи солидна информираност: на фона на все още недефинирания и неуловим подход на онлайн влияние на екстремизма е направено смелото допускане, че съществува модел за управление на масовите възприятия, чиято генеалогия е в хилядолетните религиозни стереотипи, а надстройката му експлоатира функционалностите на социалните онлайн мрежи. Бояна Колева успешно доказва тази своя хипотеза в ландшафта на два последователни във времето идеологически фронта – „Арабската пролет” в Египет и групировката ИДИЛ на модерните джихадисти.

2) Приносен момент в параграф 1.2 на първа глава „Социалните мрежи като комуникационен феномен” е впечатляващата интерпретация на модела на масовата комуникация според Клод Шенън и Уорън Уивър (визуализирана чрез Фиг. 1), който е обяснен като мутация във виртуална среда и има функцията на субститут или аватар на своя архетип от реалната физическа среда.

3) Приносен момент в параграф 2.2.3. на втора глава „Пропагандните методи на ИДИЛ.” е дефинираната от Бояна Колева безплатна онлайн стока на терористичната групировка ИДИЛ – ювентизирана (ориентирана към новите млади) марка на терор с ореол на функционална и процъфтяваща нация и държава (с. 139).

4) Приносен момент са оригиналните визуализации на междинните обобщения и на окончателния резултат, което безспорно е доказателство за системното мислене и компетенциите на авторката. Силен научно-приложен заряд носят Фиг. 18. Нива на разпространение на информация онлайн от ИДИЛ (с. 136), Фиг. 21. Модел на взаимовръзка между социалните мрежи и изкристализирането на революцията (с. 164), Фиг. 29. Подход за предизвикване на страх в широката общественост (с. 209), Фиг. 30. Модел на ИДИЛ, насочен към външната публика (с. 212), Фиг. 31. Модел на Арабска пролет, изведен по примера на революцията в Египет (с. 218) и финалната обобщаваща визуализация чрез Фиг. 32. Модел за изграждане на идеологически наратив чрез визуална комуникация в социалните мрежи (с. 223).

6. Оценка на авторското участие в получаването на приносите

Личният принос на Бояна Колева в получаването на резултатите в дисертационния труд е неоспорим. Авторството ѝ е без съмнение. Текстът на дисертацията и на публикациите, осигурявали оперативно необходимата публичност на докторската теза и на получаваните резултати, са написани в специфичен авторски стил, който защитава авторските претенции. Научните източници са използвани с безукорно признаване на тяхното авторство и са цитирани коректно и ефективно. Внимателният анализ на съвкупната публикационна продукция на дисертантката позволява да се направи извода, че научните приноси, с които тя кандидатства за придобиване на научна образователна степен „доктор”, са изцяло нейно лично дело.

7. Потенциал на получените в дисертационния труд резултати и препоръки за бъдещото им внедряване

Приложимостта на обобщенията и изводите в труда е безспорна. Проведеното от Бояна Колева изследване и получените резултати ще са полезни на всички изследователи на тероризма, на международните отношения, на военните конфликти и на рисковите комуникации и по-конкретно – в сферата на социално-психическата сигурност на потребителите на социалните мрежи и защитата им от опасно видео съдържание. Дисертационното изследване ще е от полза и на всички експерти, докторанти и учени, работещи по двете нестихващо актуални теми – модели на влияние на терористични групировки за привличане на нови аудитории и техниките на терористичните групировки за визуална пропаганда в онлайн среда.

8. Оценка на публикациите по дисертационния труд

В Автореферата дисертантката е приложила списък с 3 публикации, пряко свързани с темата на дисертационния труд и популяризирали новите открития на авторката в рамките на една година (от декември 2018 г. до ноември 2019 г.):

- „Социалните мрежи и революциите – модел на взаимовръзка” (25.12.2018)
- „Техниките на ИДИЛ за управление на масовите възприятия” (16.10.2019)
- „Модел на влияние на ИДИЛ, насочен към външна аудитория” (07.11.2019)

Всички са публикувани в едно и също научно рецензирано и индексирано електронно списание (*Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика*). Но като имам предвид структурата на международната редколегия на това списание и процедурата за оценка на ръкописите, приемам, че тези публикации са достатъчен показател за качеството на изследователската работа и за успешната апробация на постиженията на Бояна Колева пред научната общност.

9. Оценка на автореферата на дисертационния труд

Насочвам вниманието на уважаемото Научно жури към качествената работа по автореферата. Това е един стилистично издържан „информативен реферат”, различаващ се по подхода в масовите случаи на индикативни (дескриптивни) опити за саморефериране. Тук съдържанието е възпроизведено чрез критично „компресиране” на изложението на самата дисертация. Авторефератът е с обем 33 страници и е оформен по международния стандарт. Структурата му е детайлна и концептуално издържана. Съдържанието му вярно и точно отразява същността на дисертационния труд и дава обективна представа за целта, задачите и резултатите на проведеното изследване. В съдържателната част на автореферата присъстват трите задължителни елемента: тезиси на основните идеи и изводи; оценка на степента на новост и практическа значимост на изведените решения; обосноваване на авторския принос в изследването.

10. Критични бележки. Дискусия. Препоръки

По заглавието на дисертационния труд имам две забележки. Първо, формулировката на заглавието притеснява с известна синтактична несъгласуваност между съществителните имена. Семантиката ще бъде коректна, ако се избегне членуването на думата „масовите” и видът му ще бъде следния: „Модел за управление на масови възприятия, идеологически ценности и вярвания ...”. И второ, периодът на емпиричното изследване на заглавния лист на труда е фиксиран като 2010–2017 г., но в Декларацията за оригиналност (на стр. 2, подписана на 20.01.2020 г.) и на заглавния лист на Автореферата този период е различен – 2010–2018 г. Може би изследваният период включва една година повече, както разбираме и от Приложение 1 „ИДИЛ. Хронология

на събитията”, чиято финална дата е 25 август 2018 г. Това хронологично несъответствие се нуждае от обяснение и от своевременно техническо коригиране, тъй като е от зоната на метаданните на квалификационен научен труд.

Макар че в още в първа глава авторката уточнява дефинициите на „социални медии” и „социални мрежи” (в 1.2.2.), на няколко места в труда се забелязва терминологична невнимателност и смесване на употребата на термините „социални медийни платформи”, „социални мрежи”, „социални медии”, например в увода и в самооценката (справката) за научните приноси. От различни академични форми на общуване с докторантката съм се убедила, че тя е един от все още малкото изследователи на визуалните онлайн комуникации, които знаят разликата.

11. Въпроси

Преценявам, че ще бъде конструктивно да узнаем позицията на дисертантката Бояна Колева по два въпроса:

1) След като контент анализът и проучването на случаи в онлайн комуникирането на ислямистките групировки е показало, че иконичната информация (снимките и видео клиповете) са в изобилие, това означава ли, че хибридните формати – мултимодалните, са нежелателни за идеологическата пропаганда и за нейната „мека” форма – управлението на масовите възприятие сред „по-млади или неграмотни аудитории, които не разполагат с достатъчно умения за четене за ефективна обработка на писмения текст”?

2) През 2010 г. американският изследовател Тимъти Кънингъм в статията си „Стратегическа комуникация в сферата на новите медии”⁶ защити тезата, че ако класическите канали за комуникационен мениджмънт (традиционните масмедии), бяха основани само на монолог, в резултат на което аудиторията се възприемаше само като мишена, то новите медии откриха широки възможности за диалогични връзки между източника и целевата аудитория. Посредством новите медии режимите в Близкия изток и особено в Сирия след 2008 г., които доведоха до „Арабската пролет”, имаха възможност да разгърнат един професионален комуникационен мениджмънт – да

⁶ Cunningham, T. Strategic Communication in the New Media Sphere. In: Joint Forces Quarterly, 2010, No 59, pp. 110–111.

осъществяват мониторинг на своята аудитория, което създава условия за по-бързо адаптиране и коригиране на пропагандния контент в съответствие с промените в ситуацията и настроенията на целевата аудитория, което, на свой ред, позволяваше да управляват нейното поведение. Ако изводите на Бояна Колева към 2018 г. са верни и ако се отнесе безпристрастно (аксеологично неутрално) към идеологическия характер на своя обект на изследване, може ли да продължи тезата на Тимъти Кънингъм, че в контекста на социалните онлайн мрежи ИДИЛ е прилагал професионална технология на комуникационен мениджмънт?

12. Заключение

Гласувам положително за представения за защита дисертационен труд със заглавие „Управление на масовите възприятия, идеологически вярвания и ценности чрез социалните мрежи 2010–2017 г.“. Резултатите от проведеното емпирично изследване и направените изводи са оригинални, достоверни и приложими както в световен научен оборот, така и в академичния образователен процес по дисциплини от полето на комуникационната и медийната наука. Научните приноси на Бояна Колева трябва да се насърчат и популяризират чрез нови публикации и активни академични ангажименти.

Представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на Закона за развитието на академичния състав, на Правилника за приложението му и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, а именно:

- дисертационният труд е новост за науката за комуникациите;
- дисертационният труд притежава оригиналност на изследователския фокус;
- дисертационният труд обогатява съществуващите знания и творчески ги развива;
- авторката притежава библиографска култура, познава научните публикации по темата си, умее да ги интерпретира и да обосновава нови научни задачи;
- усвоила е технологията на научния подход, овладяла е съвременни изследователски методи и инструменти;
- успешно анализира емпирични ресурси, умее да синтезира и да формулира

достоверни финални изводи;

- дисертационният труд гарантира приемственост и предполага приложение на научните резултати в секторите на комуникационната и медийно-аналитичната практика.

Изброявам тези параметри, за да потвърдя, че са изпълнени и двете квалификационни задачи на докторантурата – образователната и научната, което ми даде изходните основания да заявя, че завършеният писмен труд трябва да получи положителна оценка.

Предложение към научното жури:

Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да дадем положителна оценка за научните качества на дисертацията на тема „Управление на масовите възприятия, идеологически вярвания и ценности чрез социалните мрежи 2010–2017 г.” и да гласуваме за присъждането на образователна и научна степен „доктор” по научната специалност „Убеждаваща комуникация“ в направление 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки” на нейния автор – Бояна Валентинова Колева.

София, 15.03.2020 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

**доц. д-р Милена Цветкова,
член на научното жури**